

12.2.2013

Dnro 1847/4/11

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Anu Rita

VANGIN VIRTSANÄYTTEEN EPÄILTY MANIPULOINTI

1 KANTELU

Kantelija pyysi 4.5.2011 päivätyssä kirjeessään oikeusasiamiestä tutkimaan --- vankilan johtajan tekemän valvomatonta tapaamista koskevan kielteisen päätöksen perusteita.

--- vankilan johtaja oli 3.5.2011 tehnyt päätöksen, ettei kantelijalle myönnetä valvomatonta tapaamista. Päätös oli seuraavanlainen.

"Perhetapaamiseksi ei voida pitää riittävän todennäköisenä. 30.4.2011 otettu näyte ollut silmämääräisesti ohutta ja testeri näyttänyt, että liian laihaa virtsaksi. Edellinen näyte 4.4.2011 tullut laboratorion tulo, että kreatiini ei normaali. Joten lähes varmaa että 30.4.11 näytettä manipuloitu."

Kantelijan mukaan virtsanäytteen antamista valvottiin siten, että on täysin riidatonta, ettei hän ole voinut manipuloida näytettä sitä antaessaan. Hän epäili, ettei kreatiniinin vähyys ole käytökelpoinen peruste kielteiselle päätökselle ja esitti, että virtsan aitous ja mahdollinen manipulointi pitäisi selvittää virtsan pH-arvosta. Kantelija epäili myös, että esimerkiksi kova fyysinen harjoittelu vaikuttaa kreatiniinin tasoon.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin --- vankilan johtajan selvitys ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausunto.

3 RATKAISU

3.1 Tapahtumia

Kantelija oli 4.4.2011 antanut vankilassa virtsanäytteen, jonka kreatiniinipitoisuus oli Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen antaman lausunnon mukaan matala (1,8 mmol/l). Lausuntoon on kirjattu seuraavaa: "Laajan huumaus- ja lääkeaineseulonnan yhteydessä tehdään näytteen kelpoisuuden tarkastus. Tarkastuksessa on todettu, että tutkittavan virtsanäytteen kreatiniinipitoisuus on matala (1,8 mmol/l). Normaaliarvot >2 mmol/l. Näytteen ollessa laimeaa suositellaan uuden näytteen ottamista."

Kantelijan virtsanäyte oli 30.4.2011 testattu vankilassa pikatestiliuskalla, joka on näyttänyt, että myös tuolloin kreatiniinipitoisuus oli matala.

Kantelija oli tiedustellut vankilan johtajalta tämän 3.5.2011 tekemän kielteisen päätöksen perusteita. Johtaja totesi vastauksessaan kantelijalle muun muassa seuraavaa. ”Antamanne näytteet eivät osoita, että olisitte puhdas. Ne asettavat perustellun epäilyn, että olette jollakin tavoin manipuloinut näytettä, tai käyttänyt ainetta, joka häiritsee näytteen analysointia, mikä myöskin on manipulointia. Ottaen tämä huomioon ja myös se, että teidät on useasti tuomittu huumausaineen käyttörikoksesta ja huumausainerikoksesta, en voi arvioida perhetapaamisen ehtojen noudattamisen olevan kohdallanne riittävän todennäköistä, jotta voisin luvan myöntää. Tämä tarkoittaa sitä, että olette antamillanne näytteillä aiheuttanut epäilyksen, että tapaamisesta voi aiheutua haittaa vankilan järjestykselle tai toiminnalle.

3.2 Oikeusohjeita

Vankeuslain 13 luvussa säädetään valvomattomasta tapaamisesta seuraavaa.

3 §

Valvomaton tapaaminen

Vangin lähiomaisen, muun läheisen ja 12 luvun 4 §:ssä tarkoitetun asiamiehen sekä, jos siihen on syytä, myös muun henkilön tapaaminen voidaan sallia ilman valvontaa (valvomaton tapaaminen), jos se on perusteltua vangin yhteyksien säilymiseksi, oikeusasioiden hoitamiseksi tai muusta vastaavasta syystä eikä tapaamisesta aiheudu haittaa vankilan järjestykselle tai toiminnalle. Muun kuin 12 luvun 3 §:ssä tarkoitetun valvontaviranomaisen ja 12 luvun 4 §:ssä tarkoitetun asiamiehen tapaamisen ehdoksi voidaan asettaa, että vanki suostuu 16 luvun 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuun päiheteettömyyden valvontaan.

Vangin tarkastamisesta valvomattoman tapaamisen yhteydessä säädetään 16 luvun 4 §:ssä

Vankeuslain 16 luvussa säädetään päiheteettömyyden valvonnasta seuraavaa.

7 §

Päiheteettömyyden valvonta

Jos on syytä epäillä, että vanki on alkoholin, muun päihdyttävän aineen taikka rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitetun dopingaineen vaikutuksen alainen, vanki voidaan velvoittaa antamaan virtsa- tai sylkinäyte taikka suorittamaan puhalluskoe.

Jos päihtymystila on ulkonaisista merkeistä päätellen ilmeinen, näytettä ei edellytetä, ellei vanki sitä vaadi.

Valvomattoman tapaamisen, sopimusosastolle sijoittamisen, poistumisluvan, opintoluvan ja siviilityöluvan, ulkopuolista valvottua toimintaa koskevan luvan sekä avolaitokseen sijoittamisen tai ulkopuoliseen laitokseen sijoituksen ehdoksi voidaan asettaa, että vanki pyydettyään antaa virtsa- tai sylkinäytteen taikka suorittaa puhalluskokeen.

Vangilta, joka ilman pätevää syytä kieltäytyy virtsa- tai sylkinäytteen antamisesta tai puhalluskokeen suorittamisesta, voidaan määrätä otettavaksi verinäyte.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö on antanut ohjeen Vangin päiheteettömyyden valvonta, päihtymystilan toteaminen ja päihdevalvonnan testit (dnro 3/004/2010) ja julkaissut ohjekäsikirjan Päihdevalvonnan opas (Rikosseuraamusalan käsikirjoja 2/2008).

3.3 Selvitys ja lausunto

--- vankilan johtaja on esittänyt selvityksenään muun muassa seuraava.

”Kreatiinipitoisuuden [pitäisi olla kreatiniini] alhaisuuden lisäksi näytteestä 30.4.2011 oli todettu myös sen olevan laihaa kuin vettä. Myös-

kään minkään sairauden tai lääkityksen ei kantelija ole ilmoittanut olevan näytteen laihuuden ja kreatiinin mataluuden syy. Näytettä ei lähetetty laboratorioon kreatiinin arvon varmistukseen. On mahdollista, että kantelija on ennakoivasti pystynyt manipuloimaan testiä, vaikka juomalla runsaasti.

Oheistamaani vastaukseen 12.5.2011 kantelijalle, ei ole lisättävää. Katson, että minulla oli riittävät perusteet hylätä valvomattoman tapaamisen hakemus.”

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausunnon mukaan annetuissa ohjeissa ja koulutuksessa on tuotu esiin, että vangin oikeusturvan johdosta henkilökunta ei ”tulkitse”, vaan viimekädessä täytyy aina turvautua varmennuslaboratorion analyysiin. Näin olisi keskushallintoyksikön mukaan kuulunut tässäkin tapauksessa toimia.

Lausunnossa todetaan myös: ”Rikosseuraamuslaitos on kilpailuttanut virtsatestien toimittajan ja alan jatkuvan kehityksen myötä myös Rikosseuraamuslaitoksessa on otettu käyttöön manipulointia osoittavia testausmenetelmiä. Se ei poista sitä, että aina positiivinen testitulokset tai manipulointiepäily tulee saattaa varmennuslaboratorion analysoitavaksi.”

3.4 Kannanotto

Virtsan kreatiniinipitoisuutta mittaavan vankilassa tehtävän niin sanotun pikatestin tulosta, jonka mukaan pitoisuus on alle virtsan ohjearvon, ei tule käyttää vankia koskevan ratkaisun perusteena. Perustelen tätä seuraavasti.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausunnossa on viitattu eräisiin sen antaman ohjeistuksen kohtiin, joiden mukaan pikatestillä tehdyssä seulontatutkimuksessa saatu positiivinen tulos on lähetettävä varmennettavaksi. Lausunnosta ilmi käyvien ohjeiden lisäksi Päihdevalvonnan oppaassa (Rikosseuraamusalan käsikirjoja 2/2008) on todettu seuraavaa.

”Virtsan kreatiniinipitoisuus on normaalisti yli 1,8 mmol/l (20 mg/dl). Mittaus voidaan tehdä joko testiliuskalla arvioimalla tai kliinisen kemian analysaattorilla mittaamalla. Alhainen kreatiniinipitoisuus viittaa yleensä laimeaan näytteeseen. Jos kreatiniinipitoisuus on erittäin matala eli alle 0,44 mmol/l (5 mg/dl), näyte on yleensä muuta kuin virtsaa. On syytä muistaa, että joissakin sairauksissa näyte voi olla laimea. Tällaisia ovat esimerkiksi diabeteksen eri muodot ja vesimyrkytys” (s. 15)

”Virtsanäytteen kelpoisuutta arvioitaessa on syytä muistaa, että poikkeavat arvot esim. pH:ssa, kreatiniinipitoisuudessa tai ominaispainossa eivät välttämättä johdu manipulaatioista. Poikkeavuuden syynä saattaa olla sairaus tai annettu lääkehoito. Virtsanäytteet saattavat olla joskus erittäin laimeita esimerkiksi verenpainetautiin käytetyn lääkityksen vuoksi. Kreatiniini- ja ominaispainomittaukset täydentävät toisiaan ja niitä tuleekin tarkastella yhdessä.” (s. 16)

Asiassa ei ole selvitetty, minkä merkkistä pikatestiä kreatiniinin mittaamiseen --- vankilassa käytettiin, mitattiinko virtsan muita mahdollista manipulaatioita osoittavia ominaisuuksia ja mitä testin valmistaja on testin käytöstä ja sillä osoitettavista seikoista ilmoittanut. Selvitys- ja lausuntopyynnössäni viittasin esimerkin vuoksi erään kreatiniinia mittaavan testiliuskan valmistajan antamiin seuraaviin tietoihin ja esitin seuraavia kysymyksiä:

”Esimerkiksi Biotop Oy:n internet-sivuilta löytyvän, pikatestiliuskan käyttöä koskevan selosteen (ohessa) mukaan ohjearvojen lisäksi on otettava huomioon, että kreatiniinin määrään voi vaikuttaa ikä, sukupuoli, ruokavalio ja lihasmassan määrä. Miten näiden mahdollista vaikutusta on selvitetty ja arvioitu Kantelijain asiassa.

Biotop Oy:n selosteen mukaan huomioitava olisi myös se, että negatiivisissa tuloksissa kreatiniinin määrän tulisi pysyä vakoina. Onko huhtikuussa 2011 annettujen näytteiden kreatiinipitoisuutta verrattu Kantelijain muihin näytteisiin, jos muita näytteitä oli olemassa. Jos vertailu on suoritettu, millaisia johtopäätöksiä siitä on tehty, ja ovatko johtopäätökset perustuneet johonkin asiantuntija-arvioon.”

Asiassa ei ole selvitetty sitäkään, saadaanko pikatestillä jokin arvo kreatiinipitoisuudesta ja jos saadaan, mikä se oli kantelijan kohdalla, vai onko pikatestin tuloksena vain tieto siitä, että virtsa on ”laimeaa”.

Selvitys- ja lausuntopyynnössäni esitin myös seuraavaa.

”Selvityksestä ja lausunnosta tulisi käydä ilmi, lähetettiinkö 30.4.2011 virtsatesti ainakin kreatiinipitoisuuden osalta varmistettavaksi ja jos lähetettiin, mikä oli varmistuksen tulos.

Pyydän selvittämään, mihin perustuen arvioitiin, että havaittu poikkeama viitearvoista johtui manipuloinnista ja ottamaan tällöin huomioon seuraavaa.

Käytettävissäni ei tällä hetkellä ole tarkempaa kreatiniinin viitearvoja koskevaa tieteellistä tietoa, mutta ymmärtääkseni monissa laboratoriokeissa hieman viitearvojen yli tai alle sijoittuva laboratorioarvo ei useinkaan merkitse mitään poikkeavuutta ja poikkeavia arvoja tavataan joillakin ihmisillä ilman, että kyse on sairaudesta, tai kuten tässä on epäilty, manipuloinnista. Onko asiassa selvitetty asiantuntijoita kuulemalla tai muutoin, miten merkittävänä Kantelijain virtsan kreatiinipitoisuuden poikkeamaa viitearvoista oli pidettävä, vai voidaanko sen katsoa olevan vähäinen.

- - -

Kantelija on väittänyt, että virtsan laimentaminen testitilanteessa oli valvonnan vuoksi mahdotonta. Onko selvitetty, voiko kreatiinipitoisuuteen vaikuttaa muutoin kuin jo annettua virtsanäytettä laimentamalla, eli olisiko laimentaminen muilla tavoin, esimerkiksi juomalla runsaasti, ylipäättään ollut mahdollista.

Yllä oleva voidaan tiivistää seuraavasti.

Minkälainen tietopohja virtsan kreatiinipitoisuuden merkityksestä, pitoisuuteen vaikuttavista seikoista ja sen normaalista vaihtelusta on ollut käytettävissä vankilan päätöstä tehtäessä? Miten asiassa arvioitiin Kantelijain yksilöllinen tilanne näiden seikkojen suhteen? Onko Kantelijaia itseään jossakin vaiheessa kuultu asian selvittämiseksi.

Onko kreatiinipitoisuutta koskeva testiliuska yleisemminkin käytössä vankiloissa ja jos on, onko sen käyttö ohjeistettu jollakin tavoin?”

Kuten edeltä käy ilmi, virtsan kreatiinipitoisuus voi alittaa ohjearvon muistakin syistä kuin manipuloinnin perusteella. Jotta vangin voitaisiin katsoa pyrkineen manipuloimaan virtsaansa tavalla, joka on vaikuttanut kreatiinipitoisuuteen, tulee muut mahdolliset alhaisen pitoisuuden syyt ensin kyetä sulkemaan pois. Koska minulla ei ole lääketieteellistä asiantuntemusta, en kykene sanomaan, onko tällainen poissuljenta edes mahdollinen ainakaan siinä tapauksessa, että kyse kuitenkin on virtsasta ja että poikkeama ohjearvosta on pienehkö. Ymmärtääkseni, kuten jo selvitys- ja lausuntopyynnössäni totesin, monissa laboratoriokeissa hieman viitearvojen yli tai alle sijoittuvia arvoja tavataan joillakin ihmisillä eri syistä ja ilman, että kyse on sairaudesta, tai kuten tässä on epäilty, manipuloinnista. Pidän selvänä, että vankilan johtajan tai muidenkaan vankilan virkamiesten ei ole mahdollista tehdä arviota siitä, onko virtsaa manipuloitu vai onko kyse jostakin luonnollisesta ja hyväksyttävästä poikkeamasta. Jos sen selvittäminen, onko kyseessä manipulointi, on ylipäättään varmuudella mahdollista, asian arviointi edellyttää ymmärtääkseni päihdeanalytiikan tai vastaavaa asiantuntemusta ja riittäviä arvioitavaa henkilöä koskevia taustatietoja.

Vankilan johtajan selvityksen mukaan ”minkään sairauden tai lääkityksen ei kantelija ole ilmoittanut olevan näytteen laihuuden ja kreatiinin mataluuden syy”. Käytössäni ei ole selvitystä,

onko kantelijaa edes kuultu ennen kielteisen valvomatonta tapaamista koskevan päätöksen tekemistä. Valmistelu- ja päätösasiakirjoista kuuleminen ei ainakaan käy ilmi eikä selvitys- ja lausuntopyynnössä esittämäni kysymykseen kuulemisesta ole vastattu. Johtajan toteamus on ongelmallinen myös sikäli, että vangin terveydentilatiedot ovat salassa pidettäviä. Vanki ei ole velvollinen esittämään niitä vankilan henkilökunnalle. Tämän vuoksi ohjeessa 3/004/2010 todetaan "Näytettä lähetettäessä varmennukseen tulee pyytää terveydenhuoltohenkilökunnalta erillinen liite suljetussa kirjeessä näytteenantajan mahdollisista lääkityksistä." Vastaavasti Päihdevalvonnan oppaassa kerrotaan: "Positiivisen näytetuloksen alkuperän selvittämiseksi vankilalääkäri voi antaa vangin suostumuksen perustella laboratorion lääkäriä vankin terveydentilaa ja lääkitystä koskevia tietoja tai laboratoriolähetteen liitteenä toimitetaan lääkekortin kopio suljetussa kuoressa.". Sen lisäksi, että vanki ei ole velvollinen selvittämään sairauksiaan ja lääkitystään, on mahdollista, ettei hän itsekään tiedä syytä mahdolliseen poikkeamaan ohjeavosta.

Kantelijan tapauksessa on huomattava myös, että ohjeavon alitus 4.4.2011 annetussa näytteessä oli ymmärtääkseni vähäinen. Kreatiniinipitoisuus oli Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen antaman lausunnon mukaan matala (1,8 mmol/l), kun normaaliarvot lausunnon mukaan ovat >2 mmol/l. Päihdevalvonnan oppaan mukaan normaaliarvo on yli 1,8 mmol/l (s. 15). Jälkimmäisen, 30.4.2011 annetun näytteen osalta ei ole selvitetty pitoisuutta, vaan ainoastaan todettu näytteen olleen "laiha". Korostan kuitenkin, että edes huomattavan poikkeaman kyseessä ollessa vankilan henkilökunta ei nähdäkseni ole pätevää arvioimaan poikkeaman merkitystä. Vankilan käyttämät testausmenetelmät ovat niin sanottuja seulontamenetelmiä, pikatestejä, joiden tulos tulee varmentaa laboratoriossa. Myös kreatiniiniarvon alhaisuuden syy ja vaikutus varsinaisen päihdetestauksen tulokseen tulee jättää laboratorion arvioitavaksi.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.4 esittämäni käsityksen --- vankilan menettelyn virheellisyydestä vankilan johtajan tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni myös Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle.

Kirjeen liitteet palautetaan ohessa.